

PRÍSPEVKY O JAZYKU RUSÍNOV V SLOVENSKEJ MEDZIVOJNOVEJ TLAČI**

V mnohonárodnostnej Vojvodine sa po Prvej svetovej vojne začal prejavovať väčší záujem a pestovať kultúrnu a literárnu spoluprácu medzi určitými národnostnými spoločnosťami. Prvé kontakty medzi Slováckmi a Rusínmi vo Vojvodine na kultúrnom poli boli uskutočnené pravdepodobne aj vďaka ich jazykovej a národnostnej príbuznosti. Kultúrna spolupráca týchto dvoch národnostných spoločností medzi dvoma vojnami sa zo začiatku prejavovala najmä vo vzájomných návštevách slovenských a rusínskych kultúrnych spolkov. V nedostatku vlastnej tlače do Prvej svetovej vojny Rusíni odoberali publikácie Slovákov vo Vojvodine: noviny a neskôršie aj *Národný kalendár*. Po Druhej svetovej vojne prichádza k intenzívnemu vzájomnému prekladaniu a uverejňovaniu literatúry pre deti a pre dospelých tak v slovenských, ako aj v rusínskych publikáciách.

Tento výskum bol zameraný na zistenie toho, aké náhľady mali slovenskí autori o Rusínoch a jazyku Rusínov a čo sa slovenskí čitatelia mohli dozvedieť najmä o jazyku a kultúre Rusínov vo Vojvodine čítajúc slovenskú tlač medzi dvoma vojnami. Základným zdrojom pre skúmanie tejto problematiky v tomto príspevku je dobová tlač vojvodinských Slovákov: *Náš život*, *Národná jednota* a *Národný kalendár*, ako i dostupná vedecká a publicistická literatúra.

Kľúčové slová: Rusíni, Slováci, jazyk Rusínov vo Vojvodine, medzivojnová tlač vojvodinských Slovákov.

Sťahovanie Slovákov a Rusínov na územie Južného Uhorska sa začalo v približne rovnakom čase – v polovici 18. storočia. Pristáhovali sa však z rozličných krajov: Slováci prevažne zo stredného a severného Uhorska a Rusíni zo severovýchodných stolíc Uhorska. Hoci žili na istom geografickom území – Slováci v Báčke, Banáte a Srieme a Rusíni v Báčke a v Srieme, predsa nežili v tých istých osadách, vyjmúc miest Nový Sad a Šíd.

---

* danielamarcokova@ff.uns.ac.rs

** Príspevok vznikol v rámci projektu č. 178017 *Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe*, ktorý financuje Ministerstvo osvety, vedy a technologického rozvoja Republiky Srbsko.

Pravdepodobne je to jeden z dôvodov, prečo do začiatku 20. storočia nenadviazali významnejšie vzájomné kultúrne styky. Druhým, nie menej dôležitým dôvodom je ich rozličná náboženská príslušnosť. Slováci v Južnom Uhorsku (na „Dolnej zemi“) boli väčšinou protestanti augsburského vierovyznania, t. j. luteráni, kým Rusíni boli grécko-katolíckeho vierovyznania.

Začiatky kultúrnej spolupráce Slovákov a Rusínov siahajú do obdobia revolúcie v 1848/1849. roku. Vtedy predstavitelia Slovákov a Rusínov na Všeslovanskom kongrese v Prahe nadviazali vzájomnú spoluprácu s cieľom ľahšieho uskutočňovania svojich národnostných požiadaviek (Haraksim, 1961: 17–22; Molnar, 1965: 60–61). Neskôršie Ján Kollár vo svojom elaboráte o školskom systéme pod názvom *Dobrozdanie o školstve* navrhuje miesta, na ktorých by sa mohli zakladať školy pre Slovákov a tu spomína aj oblasti, v ktorých žijú spolu Slováci a Rusíni (Berežská stolica,¹ Marmarošská stolica,² Satmárska stolica³ (Filip, 1970: 149).

Prvé kontakty medzi Slovákami a Rusínmi vo Vojvodine na kultúrnom poli boli uskutočnené v období medzi dvoma svetovými vojnami, k čomu v značnej miere prispelo aj zakladanie kultúrno-osvetových inštitúcií oboch národnostných spoločenstiev (Ramač, 2016a).

Po založení tlačiarne v Petrovci Slováci vo Vojvodine si začali tlačiť vlastné noviny pod názvom *Národná jednota*.⁴ Okrem správ o vlastnom kultúrno-politickom živote občas informovali aj o iných národnostných spoločenstvách, medzi iným aj o kultúrnych podujatiach Rusínov a vzájomných slovensko-rusínskych stykoch.⁵

Prvá krátka zmienka o Rusínoch v novozaloženom slovenskom týždenníku *Národná jednota* (ďalej: *NJ*) bola uverejnená už roku 1921 a vzťahuje sa na kucurských Rusínov, ktorí vyslali deputáciu na Ministerstvo osvety so sťažnosťou, že im pred niekoľkými dňami zatvorili cirkevné školy (*NJ*, 1921/17, 2).

O dva roky neskôr bolo na stránkach *NJ* uverejnené oznámenie o novovytlačenej slovenskej *Národnom kalendári na rok 1924*, v ktorom sa odporúča do pozornosti najmä etnograficko-historický článok o Rusínoch

---

¹ V súčasnosti je územie rozdelené medzi západnú Ukrajinu a severo-východné Maďarsko.

² Toto územie sa v súčasnosti nachádza v oblasti dnešného Rumunska a Ukrajiny.

³ Dnes je to župa v severozápadnom Rumunsku, na hranici s Maďarskom.

⁴ Po zaniknutí *Dolnozemskeho Slováka* začal vychádzať slovenský spoločensko-politický týždenník *Národná jednota*. Prvé číslo vyšlo 21. februára 1920.

⁵ Blížšie: Ramač – Marčoková, 2019: 233–249.

autora Jozefa Maliaka.⁶ V ňom je pripomenka autora, že sa tejto otázke venovalo málo pozornosti a odporúčanie, že je dobre poznať ich históriu, lebo ide o „bratov Rusínov“, o ktorých hovorí, že sú len podľa náboženstva Rusíni, no podľa jazyka patria k Slovákom. Autor vyjadruje presvedčenie, že sa postupom času Rusíni k Slovákom aj úplne pripoja (*NJ*, 1923/46, 3).

V tomto rozsiahlom článku v *NK* (Maliak, 1924) sa J. Maliak najprv zmieňuje o stykoch Slovákov v Šíde „s pravoslávnyimi Slovákami, ktorí sa nazývajú Rusnáci“,⁷ pričom, podľa neho, komunikujú ako členovia tej istej rodiny. Ďalej uvádza: „Reč Rusnákov sa len v niečom oddeľuje od mluy slovenskej“, hoci sami Rusnáci podotýkajú: „Vy hutorice jako i my, len my čistejšie“.

Potom Maliak hovorí o súkromných kontaktoch s Rusínmi v Šíde. Uvádza, že mu syn grécko-katolíckeho farára zo Šídu priniesol jednu rusínsku čítanku tlačенú latinkou. Pritom konštatuje, že je „jadro jazyka slovenské, ale podoba zovnútorná toho jadra zreteľne ukazuje rozličné vplyvy“, menujúc vplyvy srbského ovzdušia, potom vplyv učiteľstva a duchovenstva, vyškoleného na chorvátskych ústavoch a nakoniec aj vplyv pravoslávnej liturgie. Nie je známe o akú čítanku ide, lebo Rusíni v Juhoslávii v období medzi dvoma svetovými vojnami nevydali ani jednu čítanku písanú latinkou (Ramač, 2016). Domnievame sa, že ide o nejakú učebnicu, ktorú v tom období používali Rusíni v Československu/Slovensku. V tom prípade nie je však jasný výskyt srbských, či chorvátskych jazykových prvkov.

Ďalej Maliak uvádza, že sa spoznal so šídskym pravoslávnym farárom (kňazom) Ďurom Besermenim⁸ a poprosil ho, aby mu dal nejakú knihu napísanú „v rusnáckom nárečí“, aby mohol lepšie spoznať ten jazyk. Tento mu dal rusínsky kalendár *Руски календар за южнославянских Русинох 1922* (ďalej: *RK*), ktorý vydával novozaložený (r. 1919) Rusínsky národno-osvetový spolok (Руске народне просвитне дружтво – ďalej: *RNPD*) v období medzi dvoma vojnami.

---

⁶ Jozef Maliak sa narodil 17. 2. 1854 v Revúcej (Slovensko), no pôsobil medzi Slovákami v Báčke a Srieme. Roku 1881 prišiel za učiteľa-levítu do Iloku, kde bol posledným cirkevným učiteľom slovenskej evanjelickej školy. Od roku 1923 do roku 1934 bol profesorom Slovenského reálneho gymnázia v Petrovci. Vo svojich príspevkoch významne zdokumentoval dejiny dolnozemsých Slovákov a najmä ich osídlenia v Báčke a Srieme. J. Maliak sa roku 1938 vrátil na Slovensko, kde roku 1945 i umrel (Jančovic, 2015: 93–95).

⁷ Rusíni v Šíde nikdy neboli pravoslávneho vierovyznania, ale grécko-katolíckeho.

⁸ Ďura Besermini (1881–1949) – grécko-katolícky a nie pravoslávny farár v Šíde. Pôsobil tam v rokoch 1917–1949.

Maliak uvádza, že je redaktor *RK* Ďura Bindas, rusínsky farár v Ďurdeve a podpredseda RNPД. Tu Maliak dáva pripomienku, že Rusíni si nie sú celkom istí ohľadom svojho národného mena: ak je kalendár ruský, mal by byť pre Rusov a nie pre Rusínov. Pripomienka nie je vhodná, lebo každý jazyk má vlastné pravidlá tvorenia prídavných mien.⁹ Aj napriek tomu, Maliak prejavuje veľmi pozitívnu mienku o obsahu toho kalendára. Považuje ho nie za kalendár, lež ho povyšuje na letopis, v ktorom sa chronologicky podáva činnosť RNPД od vzniku po súčasnosť. Vyzdvihuje snahu hŕstky oduševnených rusínskych patriotov, ktorí pri múdrom vedení predsedníctva tohto osvetového spolku dosahujú pozoruhodné výsledky a mieni, že sú to dobré základy aj na začiatok politickej činnosti. Pútavý prehľad s pozitívnymi pripomienkami o tomto rusínskom kalendári na rok 1922 uverejnil Ď. Parabučki z Titelu v *RK* 1923.

Ďalej Maliak opisuje *RK* na rok 1922, ale vo svojom výklade do pozornosti čitateľov odporúča iba niektoré príspevky. Uvádza, že na začiatku je uverejnená zápisnica druhého výročného zhromaždenia RNPД, ktoré bolo uskutočnené 23. 05. 1921 v Ruskom Kerestúre. Zhromaždenie zvolal predseda Michal Múdry, kerestúrsky grécko-katolícky farár a predseda RNPД. Prvý tajomník M. Polívka predniesol správu o práci spolku, o jeho rozšírení, o príjmoch a výdavkoch a o stave pokladnice.

Nasledovala literárna prednáška Ďuru Bindasa „O krásnych a dobrých ruských národných piesňach, obyčajoch, porekadlách a povestách“¹⁰ (Bindas, 1922). Ďalej na zasadnutí Ď. Bindas podal návrh, aby si Rusíni založili svoju tlačiareň, na čo predseda M. Múdry nadviazal návrhom, aby sa vo všetkých rusínskych osadách zbieralo predplatné pre ruské noviny, aby sa vedel odhadnúť orientačný počet výtlačkov, ktoré sa majú tlačiť.

Ako druhý príspevok v *RK* sa uvádza otváracia reč predsedu RNPДМ. Múdreho, ktorý hovoril o význame osvety pre národ.

Ďalej bol uverejnený článok „Dejstvovanie“, v ktorom sa píše o činnosti RNPД v roku 1920/21, ale sa okrem toho uvádza i správa celého dovtedajšieho pôsobenia spolku. Sú tu informácie aj o tom, že spolok bol založený na národnom zhromaždení v Novom Sade 2. 7. 1919 a že oficiálne začal pracovať 10. júna 1920, keď ministerstvo potvrdilo stanovy tohto spolku. Počas tejto doby činnosť spolku bola zastavená, no predsa bola v tom období, presnejšie dňa 21. 10. 1919 pred spolku vyslaná prosba na

⁹ Prídavné meno „ruský“ sa v rusínskom a v ukrajinskom jazyku nevzťahuje na etnonym Rus (príslušník národa, ktorý žije v štáte Rusko), lež na Rusínov, čo je súčasne aj staršie pomenovanie pre Ukrajincov. Rusi vo svojom jazyku pre vlastný štát používajú pomenovanie *Росия* a prídavné meno *русский*.

¹⁰ Citované časti v tomto príspevku sú prevzaté z tlače v pôvodnom znení.

ministerstvo ohľadom vydávania školských čítaniek s odôvodnením. Odpoveď ministerstva ohľadom finančného podporovania vydávania učebníc nebola kladná, preto sa vo výzve Spravujúceho výboru RNPĐ uvádza: „Dostali sme pravo svoje deti v ruskom jazyku vyučovať, ale o ruske knižky musíme sa postarať sami“.

Spravujúci výbor RNPĐ vyzýval národ na vstupovanie do spolku: „Ruský národe! Svetová vojna doniesla aspoň toľko dobrého, že každý národ dostal právo, aby sa slobodne na svojom jazyku rozvíjal a svoje deti v školách vo svojom materinskom jazyku vyučoval. I my Rusi dostali sme toto právo, aby sme v našej novej države mohli vyučovať svoje deti vo svojom ruskom jazyku. Veľký to vŕdobytok pre nás!“

Ďalej Maliak komentuje výzvu Spravujúceho výboru RNPĐ, ktorou sa nastolila otázka písania a tlačenia učebníc v rusínskom jazyku. Štát vydal svoje učebné osnovy a tým pádom nedovoľoval zadovážiť si knihy z iného štátu. Zrejmé bolo, že sa Rusíni žijúci vo Vojvodine musia spoľahnúť na vlastné sily, v opačnom prípade by štát pre rusínske školy zadovážil knihy písané v štátnom jazyku. V tejto výzve spravujúci výbor RNPĐ vyzdvihuje výhody organizovania sa, lebo jednotlivec ako taký nemôže nič vykonať v týchto dôležitých veciach kultúrno-osvetového konsolidovania. Majetok RNPĐ bude ľudový, spravovať ho bude ľudový výbor pozostávajúci z členov zo všetkých rusínskych osád a čo je najdôležitejšie, budú mať z neho osov i nasledujúce generácie. Súčasne sa vyzývajú príslušníci rusínskej národnosti, aby prispeli do zbierky pre RNPĐ a ako príklad sa uvádza kerestúrska cirkev, ktorá spolku darovala 40 000 korún. V správe tajomníka spolku RNPĐ Michala Polívku sa podáva jasný prehľad členských príspevkov a darov do 20. júna 1921: spolu 381 členov úhrne nazbieralo trochu viac ako 120 000 korún.

Okrem toho Maliak komentuje správu tajomníka RNPĐ a uvádza, že 16. 6. 1920 ministerstvo vypísalo súbeh na učebnice a zostavovanie všetkých rusínskych školských príručiek. RNPĐ sa prihlásil, že na seba prevezme prípravu všetkých školských učebníc v rusínskom jazyku. Dovtedy bola už vydaná Čítanka pre III. ročník zostavovateľa M. Polívku, v tlači sa nachádza Šlabikár pre I. ročník a učiteľka Helena Cižárová chystá čítanku pre II. ročník. Okrem toho, prvé číslo rusínskeho *Národného kalendára na rok 1921*, vytlačeného v tisíc exemplároch, rozpredané bolo za mesiac.¹¹ V rukopise je prichystaná a čaká na tlač kniha G. Kostelníka „Gramatika bačvansko-ruskej bešedi“.

Tieto prvé úspechy RNPĐ na kultúrno-osvetovom poli neprebíhali však bez ŕažkostí. Zápasili s nedostatkom finančných prostriedkov kvôli rastúcej cene papiera a tlače a našli sa aj národní odrodilci, ktorí brzdili

¹¹ Veľký záujem poukazoval na potrebu vydávania publikácií v rusínskom jazyku.

pokrok klebetami o RNPД, s'ťažujúc sa na „akúsi novú ruskú reč“ a knihy v nej vydané, ktoré treba zničiť. Aj napriek tomu, RNPД úspešne zdolávalo všetky prekážky, držiac sa motta, že osveta ľudu sa má začínať od materinského jazyka. Medzi ďalšie predsavzatia RNPД patrilo zakladanie čitateľských spolkov a bratstiev po rusínskych osadách, či zakladanie filiálií RNPД. Osobitné postavenie v prebúdzaní národného života mali však rusínske noviny, ktoré „sú nám potrebné ako každodenný chlieb“. Všetky tieto aktivity, ktoré RNPД vykonávalo v mene národa, prebiehali s cieľom uskutočňovania práv národností.

Dôležitou úlohou, ktorú mal RNPД pred sebou bolo podľa Maliaka vytváranie písomníctva v rusínskom jazyku, „ktorý zodpovedá nášmu duchu a našim citom“. Dovtedy Rusíni nemali diela vydané vo vlastnom jazyku, takže čítali cudzie, pričom sa najprv museli učiť cudzí jazyk. Boli to neprajné okolnosti, takže zakladatelia spolku vydali heslo: „Držte sa svojho dedovského jazyka!“, s cieľom čím rýchlejšieho prekonania doterajšej zaostalosti v osvete a vo vzdelanosti.

Povzbudzujúce bolo to, že počet členov vzrastal, že sa rusínsky národ prebudil, porozumel novej myšlienke a bol ochotný sa za jej ciele obetovať. Z vďačnosti bol v *RK* uverejnený menoslov všetkých členov, aby sám národ poznal svojich dobrodincov „a aby ich poznalo aj ďaleké potomstvo“. Menoslov bol zostavený podľa tried a obsahoval mená všetkých členov, ktorí sa prihlásili do 25. júna 1921. V slovenskom *NK* sa uvádza menoslov čestných zakladateľov, ktorí prispeli väčšími sumami (3000 – 10000 korún): kerestúrska grécko-katolícka rusínska cirkev, ďurdevská grécko-katolícka rusínska cirkev, kerestúrsky notár Vladislav Poliak, Janko Gafič, kňaz Michal Múdry, Michal Šimko, Janko Erdelji, Michal Kološnjaj, Janko Malacko, Ďuro Gerbut atď. Potom nasledovali zakladatelia prvej triedy, ktorí darovali sumy od 200 – 1 000 korún, zakladatelia druhej triedy, ktorí darovali po 100 korún a nakoniec roční členovia, ktorí platili ročne po 20 korún – no ich mená sa v *NK* neuvádzajú.

Ďalej sa uvádza článok kňaza Besermeniho o prvom grécko-katolíckom sirotinci v Šíde, ktorý založil vľadyka Dr. Dionyzius Narady (Besermini, 1922). Bol to sirotinec výlučne pre dievčatá, o ktoré sa starali sestry Bazilianky. Súčasne to bol aj prvý ženský monastier tohto druhu, v ktorom na začiatku bolo 6 sestier. Starali sa o výchovu a vzdelávanie 23 dievčat, ktoré vyučovali všetky predmety predpísané pre základnú školu.

Maliak dáva aj stručnú poznámku k článku „Jaka naša národná nazva“ Gabora/Havrijila Kostel'nika (Kosteljnik, 1922b), pričom chybné uvádza meno autora ako Ďuro. Uvádza, že Kostel'nik poučuje svojich krajanov, že hoci sa doma nazývajú Rusnákmi, ich reč je ruská; Poliaci v Poľsku ich menujú Rusínmi, no toto meno je v Báčke menej známe. Nakoniec Kostel'nik vysvetľuje etymológiu názvu Ukrajinci: že sa názov rozšíril medzi Rusínmi v XV. storočí, ale jestvoval už v 13. a 14. storočí.

Vznikol preto, že rusínsky národ žil „na východo-južnej hranici (na ukrajine, to jest pokrajine)“. Kostelník odporúča používanie mena Ukrajinci.

Maliak sa ďalej v krátkosti zmiňuje o príspevku študenta práva Il'ka Krajcara ohľadom smrti maloruského¹² básnika Sevčenka¹³ a uvádza preklad niekoľkých jeho básní do rusínskeho jazyka so slovami: „Písni preložení na našu bešedu“. Maliak tento jazyk zaradil do slovensko-šarišského dialektu a poznamenal, že je divná tá príbuznosť, keď sa musia prekladať „plody ukrajinskej lýry na svoju besedu“ a prikladá preklad jednej básne v rusínskom jazyku.

Oj tri dragi ta široki / Do vedna se žišli / A do sveta z Ukrajini / Braca se rozišli / Zochabeli staru macer / jeden ljubu žinku / Jednu šestru a najmladši / Zaručenu dzivku / Posadzela tri jaseni / Stará mac na polu / A nevesta posadzela / Visoku topolu / Tri javori posadzela / Sestra pri dolini / A dzivočka zoručena / Červenu kalinu / Neprijali se jaseni / I topola soschla / Osušeli se javori / A kalina soschla / Niet troch bratoch nikda domu / Stara mac im plače / Žena s decmi u chyžočky / Netopenej plače...

Maliakov komentár, že by každý Slovák povedal, že je to napísané v slovenskom a nie v rusínskom jazyku sa predsa nemôže akceptovať. V druhej polovici 20. storočia v slovenských a rusínskych literárnych časopisoch v Južoslávii boli uverejňované literárne diela v preklade zo slovenského na rusínsky jazyk a opačne (Ramač – Marčok, 2019). Keby si spisovný slovenský a rusínsky jazyk boli naozaj také blízke, takmer totožné, ako to považoval Maliak, pravdepodobne by tie preklady neboli potrebné.

Pre Maliaka je to nepochopiteľné, že sa poprední Rusíni, ktorých on považuje za pravoslávnych Slovákov „sháňajú za fantómom rusnackej národnosti a rusnackeho jazyka, o ktorom ani sami nevedia a či vlastne nechcú vedieť ako by ho mali pomenovať“. Komentuje, že Kostelník uznáva, že Rusnáci nie sú Rusi a že ich len Poliaci v Haliči nazývajú Rusínmi; študent Krajciar tým, že prekladá maloruskú báseň ukrajinského básnika Ševčenka, dokazuje, že jeho báčski a sriemski krajanovia nerozumejú malorusťine. Maliak uzaviera, že sú oni „pravoslávni Slováci, súkmeňovci tých, ktorí sedia vo východných stolicách Slovenska a na gemerskom Horehroní, ktorých tamojší ich susedia dl'a ich sídla na rieke hrone nazývajú *Hroncami*.“ Súčasne konštatuje, že títo naši pravoslávni Slováci tým, že sa zriekli svojej slovenskosti nezískali nič, iba duševnú chudobu, keďže doteraz nemali žiadneho svojho písomníctva. Príčinu tohto zmýšľania

¹² Dnes sa namiesto termínu maloruský používa: ukrajinský.

¹³ Taras Ševčenko (1814 –1861) bol významný ukrajinský básnik a maliar. Jeho literárne dielo značne vplývalo na rozvoj ukrajinskej literatúry a na národné obrodenie ukrajinského národa.

hľadal v bývalej maďarskej vláde, ktorá „naším dobrým Šarišanom a Zemplínčanom nadišputovala, že sú oni iný, nie slovenský národ“. J. Maliak má svoj názor i na uvádzanie cyriliky, ktorou, sa podľa jeho mienky „chcú zaliečať srbskej vláde a rozšíriť jaz medzi slovenčinou a ich štebotavou šarištinou“. Pri porovnávaní duchovného života slovenských evanjelických osád vo Vojvodine s obcami a cirkvami pravoslávneho obradu tiež nešetrí ostrými slovami a vyzdvihuje pokroky a rozmach kultúrneho života od samého príchodu prvých Slovákov do Petrovca. No tiež obdivuje poprevratové snahy „našich pravoslávnych súkmeňovcov“, ktorí založili RNPĐ a ich zámerom je vzdelávať a vychovávať najprv mladý dorast, vypestovať v ňom národné povedomie a cit spolupatričnosti a na tomto základe budovať ďalej a uplatňovať sa, nakoľko im to sily budú stačiť, i v politike. Zvlášť vyzdvihuje neobyčajnú životaschopnosť cirkvi, ktorá prispela svojimi bohatými príspevkami zvlášť v Kerestúre, za čo si v budúcnosti, podľa Maliaka zaslúžia viac pozornosti, ako sa im doteraz zo slovenskej strany dostalo.¹⁴ Maliak považuje, že maďarské vrchnosti v minulosti „pravoslávny Slovákom“ vnucovali rusínske meno a vedomie, aby ich na ten spôsob oddelili od Slovákov. Toto je predsa veľmi zjednodušené stanovisko. Je pravda, že maďarské vrchnosti v 19. a v prvej polovici 20. storočia intenzívne pracovali na vytváraní rusínskeho/ruthénskeho národa, ale takého, ktorý by bol v prvom rade maďarský, spríbuznený s Maďarmi a ktorý by nemal nijaký súvis s Ukrajinou a s ukrajinským národom (Magochii, 1994; Ramač, 2007).

Maliak považuje, že „pravoslávni Slováci“, mysliac na Rusínov, nemajú dôvod zrieknuť sa „svojej slovenskosti“, lebo ju rusínska inteligencia nikdy nevykorení z obyčajného ľudu, no raz sa predsa medzi nimi objavia triezvi ľudia, ktorí pochopia túto chybu. Čas však ukázal, že Maliak nemal pravdu, lebo si Rusíni v Juhoslávii vytvorili vlastný spisovný jazyk, literatúru a vlastnú identitu.

V pokračovaní sa Maliak dopodrobna venuje článku Dr. Gabora Kostelníka „Dze spada naša bešeda (jazyk)?“ (Kostelník, 1922). Považuje, že Kostelník sa v tomto príspevku snaží presvedčiť „pravoslávnych Slovákov“ o tom, že ich jazyk je celkom odlišný od slovenčiny a chce ich predstaviť ich tak, ako keby sa ich predkovia len nedávno presťahovali na Dolnú zem z Ukrajiny. J. Maliak sa nezhoduje s názormi Kostelníka, že je rusínsky jazyk odlišný od slovenského. Nevidí v jeho článku nijaké súvislosti, ktoré by potvrdili ich ukrajinský pôvod: ide jednak o pôvodné

---

¹⁴ Vláda ČSR Rusínom v Juhoslávii nikdy neposkytla materiálnu alebo inú pomoc, aj napriek tomu, že v určitých obdobiach existovali tendencie privlastňovania rusínskeho národa ako slovenského. Ani sami Rusíni v Juhoslávii si nikdy od ČSR štátu nijakú pomoc nežiadali.

teritórium, z ktorého prišli z Horniakov (bývali medzi Poliakmi a Slovákmi) a jednak o jazykové prvky, ktoré prevzali od týchto národov a ktoré tu podrobne uvádza. Príduc do Báčky, prevzali veľa slov od Srbov a tak sa ich reč vzdialila od tej pôvodnej, dedovskej.

Maliak uznáva snahy Kostelníka, no považuje ho za mladého, rojčiaceho a snívajúceho autora,¹⁵ ktorý chce obhájiť vlastné tvrdenie, prečo si reč báč-sriemskych Rusnákov zasluhuje uznanie ako samostatný jazyk. Sám Maliak pochybuje, že z tohto nárečia možno stvoriť osobitný jazyk a literatúru. Neskoršie dejiny to však popreli: jazyk Rusínov v Srbsku bol kodifikovaný roku 1923 (Kosteljnik, 1923) a rusínsky spisovný jazyk, ktorý je platný pre Slovensko bol kodifikovaný roku 1995.¹⁶ Maliak tvrdí, že v prípade vylúčenia všetkých slovenských prvkov, prestali by hovoriť. Odvoláva sa aj na tvrdenie Kostelníka že ani poľské, ani slovenské prímеси sa nedajú vyradiť z rusínskeho jazyka, lebo sa udomácnili počas dlhých storočí, no takisto sa reč musí ochraňovať od srbského vplyvu, lebo v opačnom prípade by „sme našu bešedu zošickim zatraceli“.

Maliakovo tvrdenie ... tvrdí, že okrem toho, že Rusíni si nie sú istí ohľadom svojho mena, ani ich „mluva nemá nijakých ustálených foriem, niakých písomných pamiatok, vôbec ani len najprimitívnejších počiatkov literatúry“ (Toto tvrdenie) nie je pravdivé, lebo už bola publikovaná gramatika, niekoľko zväzkov zápisov ústnej ľudovej literatúry, literárne diela Havrila Kostelníka a iné.

Maliak spomína aj text „Naši bratia Rusini-Ukrajinci v Slavonii a Bosne“, ktorý v *RK* uverejnil bohoslovec M. Firin¹⁷ zo slavónskej Kaniže. Oboznamuje báč-sriemskych rusínskych čitateľov o tom, že sa ich krajanovia z východnej Haliče začiatkom 20. storočia začali sťahovať do Bosny, najmä do okolia Baňaluky a do Slavónie, najviac do požežskej oblasti. Príčiny sťahovania Rusínov z bohatej Haliče vidí v tom, že najúrodnejšia zem, ako aj lesy a pasienky patria poľským magnátom, grófom a barónom, potom bohatým židovským pánom a nakoniec vysokému katolíckemu duchovenstvu. Rusínski/ukrajinskí sedliaci vlastnili len malé pozemky, z ktorých sa nedalo vyžiť. Kvôli tomu sa asi pol milióna Rusínov vysťahovalo do Ameriky a niektorí – počujúc, že sa v Bosne dá lacno kúpiť pôda a dostáva sa i zadarmo – so svojimi rodinami prisťahovali sa do Slavónie a Bosny. Autor v *RK* ich opisuje ako pobožných a skromných, väčšinou chudobných, no vzhľadom na to, že sú mnohodetní a robotní, môžu vyžiť zo svojej zeme. Pomaly tratia svoje národné obyčaje a kraj, lebo nežijú na

¹⁵ V tom období Kostelník mal takmer 40 rokov.

¹⁶ Koordinačný výbor Rusínskej obrody vyhlásil 27. januára 1995 v Bratislave kodifikáciu rusínskeho jazyka na Slovensku. Podrobnejšie: Plišková, 2007.

¹⁷ Úplné a správne meno je Michal Firak.

kompaktnom území. Medzi nimi je veľa negramotných, lebo okrem kňazov nemajú svojej inteligencie. Z chorvátskych škôl majú osov iba v tom, že nezostávajú negramotní. Najlepšie podmienky na národnokultúrny rozvoj majú v Prnjavore v Bosne, kde majú osvetový spolok a v poslednom čase dostali i svojich národných učiteľov.

Na konci Maliak prikladá tri básne H. Kostelníka v rusínskom jazyku prepísané latinkou a dáva vlastný komentár o lexike. Považuje, že treba bdiť nad čistotou reči a vynechať všetky slová, ktoré boli vypožičané z iných jazykov. Pojal to veľmi úzko a povrchne a pravdepodobne neuvažoval, že sa to dá uplatniť aj na iné jazyky. Napríklad: čo by zostalo v srbskom jazyku, keby sa vylúčili turcizmy, germanizmy; čo by zostalo v slovenskom jazyku, keby sa vylúčili hungarizmy alebo slová, ktoré sa nachádzajú aj v iných slovanských jazykoch atď. Každý jazyk by bol v značnej miere ochudobnený vylúčením všetkého, čo sa môže považovať cudzím prvkom.

Maliakovo tvrdenie, že „poézia bač-sriemskych Rusnákov nevydrží ani z ďaleka porovnanie z poéziou Rusnákov na Horniakoch“ neobstojí, lebo poézia Rusínov prvej polovice 20. storočia sa aj dnes považuje za živú literatúru, kým poézia Rusínov v rusínskom jazyku z toho obdobia na Hornici sa viacej nikde nespomína.

V súvislosti s celým Maliakovým článkom uverejneným v *NŽ* sa dá povedať, že mal dobré úmysly svojim krajanom podať čím viac informácií o Rusínoch v Juhoslávii. No predsa sa získava dojem, že autor sa nadmieru usiloval poučať, usmerňovať a upravovať celkový kultúrny, literárny a národnostný život Rusínov v Juhoslávii podľa modelu, ktorý bol používaný v období medzi dvoma svetovými vojnami voči Rusínom na Slovensku a ktorý sa pohyboval v smere národnostného splývania Rusínov so Slovákmi. Rusíni v Juhoslávii mali iné postavenie a možnosti uplatňovania svojich národnostných práv, začínajúc vzdelávaním, kultúrno-národným organizovaním, publikačnou činnosťou a pod.

V literatúre sa uvádza, že určitý počet Rusínov v Juhoslávii v období medzi dvoma svetovými vojnami čítal slovenské noviny a knihy, takže sa môže predpokladať, že niektorí z nich prečítali aj článok J. Maliaka. Aj napriek tomu, ani vo vtedajšej, ani v neskoršej rusínskej tlači nenachádzame nijaké komentáre alebo reakcie na tento článok.

Článok „Spisovný jazyk juhoslovanských Rusínov“ s podnázvom „Náčrt k linguistickej štúdií“ autora Františka Tichého prejavuje vedecký záujem o nárečie báčskych a sriemskych Rusínov (*NŽ*, 1935: 133–137). F. Tichý uvádza, že sa vďaka ukrajinskému bádateľovi Volodymyrovi Hnatjukovi zo Lvova jazyk juhoslovanských Rusínov stal predmetom vedeckého záujmu aj iných lingvistov. V. Hnatjuk nazbieral v rusínskych osadách v Báčke bohatý etnografický materiál a napísal *Ruski oseli v Bačci* (Hnatjuk, 1898). Hnatjuk zastával stanovisko, že “nárečie báčskych

osadníkov Rusínov, ktoré si doniesli na Dolnú zem z východného Slovenska, patrí k jazykovému celku ukrajinskému”. Proti tomuto názoru sa postavila skupina jazykovedcov, medzi ktorých patria: František Pastrnek v štúdiu *Rusíni jazyka slovenského* z roku 1906 (Pastrnek 1907), Aleksej Ivanovič Sobolevski (Sobolevskij, 1898), Olaf Broch (Broch, 1897; Broch, 1899) a Miroslav Kalál (Kalál, 1924). Boli názoru, že toto nárečie prislúcha do jazykového celku československého. Vatroslav Jagić (v Archive 1910) pri rozbere IV. zväzku Hnatjukových *Materiálov* (Jagić, 1910), považuje nárečie juhoslovanských Rusínov za totožné s nárečím Lemkov.¹⁸

Ďalej autor článku F. Tichý uvádza presné publikácie a bádateľov, ktorí sa zaoberali výskumom hovorového jazyka slovenských Lemkov: Samo Czambel, František Pastrnek a Jiří Polívka z československej strany a zo strany ukrajinskej to v tom období boli: V. Hnatjuk (*Rusyny Prjašivskoji eparchiji* z roku 1902 a *Slovaky čy Rusyny* z roku 1903) (Hnatjuk, 1988b; Hnatjuk, 1988c), Ivan Verchratskij (II. časť spisu *Znadoby dlja piznanja uhorsko ruskych hovoriv* z roku 1901, monografia *Pro hovor halyckych lemki* z roku 1902) (Verchratskij, 1899 –1901, Verchratskij, 1902). V časopise *Ridna mova*, ktorý vydával ukrajinský filológ Ivan Ohijenko a vychádzal vo Varšave od roku 1933 je často venovaná pozornosť nárečiu Lemkov. Podľa stanoviska československých bádateľov nárečie Lemkov je slovenské, kým podľa názoru ukrajinských bádateľov, toto nárečie prislúcha skupine ukrajinských nárečí.

F. Tichý pripomína, že sa oproti tomuto staršiemu jazykovému bádaniu, ktoré dávalo prednosť štúdiu ľudových nárečí, začali zjavovať nové smery, ktoré kládli do popredia význam štúdia spisovných jazykov. K tomuto sa prikláňa i sám autor F. Tichý a je názoru, že sa takýmto spôsobom môže prispieť k ujasneniu otázky jazykovej príslušnosti juhoslovanských Rusínov. V pokračovaní podáva niektoré vlastné pozorovania ako svoj prvý pokus a príspevok k tomuto štúdiu. Uvádza nasledujúce fakty: juhoslovanskí Rusíni, ktorí prišli na toto územie, používali vo svojich literárnych prejavoch okrem spisovného cirkevno-slovanského jazyka (ktorý je bohoslužobným jazykom ich grécko-katolíckej cirkvi) aj svoj hovorový jazyk.¹⁹ Prvou tlačenou knihou v spisovnom jazyku

---

¹⁸ Lemkovia sú etnické spoločenstvo žijúce v pohraničných karpatských oblastiach Poľska, Ukrajiny a Slovenska. Časť Lemkov seba v etnickom zmysle považuje Rusínmi, časť Ukrajincami. Značný počet Lemkov považuje, že sú Rusíni a Ukrajinci ten istý národ a že je pomenovanie Rusín staršie etnonymum pre Ukrajincov. Prevažne sú grécko-katolíckeho vierovyznania.

¹⁹ Pre 19. storočie je príznačná iba rukopisná ľudová literatúra písaná miestnym nárečím. Celý rad takýchto textov uverejnil vo Lvove Ivan Franko: *Apokryfy i legendy II* (Franko, 1899) a V. Hnatjuk: *Uhroruski duchovni virši* (Hnatjuk, 1902).

juhoslovanských Rusínov je "idylský veniec" (идилски веџец) Gáboru Kostelníka Homzova pod názvom *Z mojho valala*, ktorý vyšiel v Žovkove v Haliči roku 1904 (Kosteljník, 1904). F. Tichý na tomto mieste uvádza aj básnické motto, prepísané latinkou: „Prim valalu, slova toty / prim, narodu moj! / Hoč ja odbil še od tebe, / šče ja zato tvoj! // Perši slova i trud perši, / šicko, co som mal, / do tych ja paperoch zjazjal (zvjazal) / i tebe som dal.“ Zdôrazňuje, že sa v týchto veršoch stretávame iba s jedným ukrajinským prvkom (peršyj), no to isté slovo sa tiež uvádza aj v *Slovenskom slovníku* Miroslava Kalála ako východoslovenské (Kalál 1924). Aj po stránke lexikálnej a morfolologickej, ako i hláskoslovnej, fonetickej a akcentologickej má tento text vyslovene československý ráz.

Ďalej autor F. Tichý pripomína čitateľom, že po svetovej vojne bolo v Ruskom Kerestúre založené *Ruske narodne prosvitne družtvo*, ktoré od roku 1920 vydáva knihy pre ľud, v prvom rade *Rusky kalendar za južnoslavianskych Rusinoch*. V prvom ročníku tohto kalendára na rok 1921 bol uverejnený referát predsedu spolku Michala Múdreho O jazyku za južno-slavjansku rusku pismenosc, kde sa hovorí: "*Jagod co še našo braca za Karpatoch, vostočni i zachodni Rusini (Prjašov a Ungvar), rozvijaju každy na svojim jazyku, tak še mušime i my jak jedna treca hromada na juhu rozvivac na svojim macerinskym jazyku. My sebe zrobeli jazyk, kotry vecej nie pripada nikomu, l'em nam samym. S tym jazykom še služime u zvyčajnym životu, a na tom slatkym macerinskym jazyku sceme stvoric i našu rusku pismenosc.*" Aj v tejto, aj v ďalších ukážkach textov rusínskych autorov Verchratského, Múdreho, Kostelníka – F. Tichý nachádza príklady, ktoré ho vedú k formovaniu uzáveru, že nárečie juhoslovanských Rusínov patrí do československej jazykovej skupiny.

Vo vianočnom čísle *NJ* z roku 1937 v článku pod názvom Vianočné obyčaje na Podkarpatskej Rusi sú dopodrobna opísané rusínske vianočné obyčaje: rečňovanky, piesne a betlehemske hry, ktoré do slovenčiny preložil Janko Sirácky. Autor uvádza, že sa každý Rusín tešil Vianociam a svoju radosť prejavoval tým, že v každom dome na čistom stole prikrytom červeno-bielym obrusom ležal voňavý chlieb, klobásy, solené mäso, varená sliepka a medovina. Okrem toho, i mladí, i starí uctievali si vianočné tradície. Pred sviatkami sa mládenci a dievky schádzali a radili, čím by sa mali na sviatky predstaviť. Chystali si rôzne kostýmy, ako napríklad: traja králi, smrť, anjel, rohatý cap, medveď, starý bradatý pastier.

Jedni chodili na Štedrý deň koledovať, predvádzali žartovné rečňovanky: *Ja pacholiatko male / v utorok rodené / v stredu ráno už do školy dané / plačem kade chodím / na cestu nevidím. / Slzy sa osušajú / veselé Vianoce vinšujú.*

Iní chodili s papierovým "betlehemom" po domoch, predvádzali betlehemske hry a spievali nábožné piesne: "Sláva na výsostiach Bohu", "Nebojte sa pastuškové..." a vianočný chválospev "Slavte narozeni Páně",

“Boží syn sa dnes narodil”, “Radujte sa , nebesá i zeme”. Nakoniec sa obrátil Starý pastier (kostymovaný mládenec) k domácim: *Vy, dobrí kresťania, počestní Rusíni, / ktorí ste nás v dome svojom tak milo prijali, / prajeme vám šťastia, požehnaní všetkého, / nech vám Pán Boh praje z vysokého neba. / Daj vám Pán Boh zdravia, aby ste šťastní boli / vy i vaše deti i vnučkovia milí, / by ste mohli Pána Stvoriteľa sveta / radostne chváliť ešte mnohé letá!*

Tým, že všetci zaspievajú “Mnohaja lita” končí sa “betlehemská hra” a nakoniec hospodár koledníkov štedro obdarí (NJ, 1937/18, 6). Uvedené opisy vianočných obyčají a citované úryvky vianočných piesní patria Rusínom na Slovensku a iba čiastočne sa môžu vzťahovať na Rusínov v Juhoslávii.

Skutočnosť, že Slováci písali latinkou a Rusíni cyrilikou, slovenským autorom niekedy sťažovala citovanie pri preberaní už publikovaných textov v rusínskej tlači. Ako ukážka môže poslúžiť krátky článok M. Kovača v *NJ*, kde sa uvádzajú informácie o tom, čo o divadelnom predstavení a návšteve Slovákov z Petrovca do Ruského Kerestúra píše rusínska tlač (Руске новини): „Mi medzi sobu vitali vlasnich svojich bratoch. I buli sme posešeni, bo zme vidzeli, že u neščescom budzeme mac sa sobu bratoch, chtori budu znami čuvstvovac i za nas zastavac, kedz budze potrebne, na odbranu našich nacionalnich interesoch.“ V dlhšom článku sa s oduševnením a srdečnými slovami autor zmiňuje o hosťujúcich vystúpeniach a končí sa takto: „Viprevadzeli sme ich 17. II. rano z gorucim žadanjom, že bi še našo sblížovanie nastavelo i prineslo co vecej hasnu i ednim i drugim“ (*NJ*, 1936/10, 3). V slovenskej tlači rusínske texty neboli uverejňované v cyrilike, autori ich písali latinkou podľa fonetickej transkripcie.

Záver

V medzivojnovom období sa začal prejavovať záujem vojvodinských Slovákov nielen o kultúrne kontakty s vojvodinskými Rusínmi, ale sa javila i snaha o bližšie vysvetlenie ich pôvodu, spôsobu života, obyčají, či kultúrno-národného organizovania v novoutvorenom štáte. Javili sa i prvé pokusy niektorých československých autorov o ujasnenie otázky jazykovej príslušnosti juhoslovanských Rusínov, ktoré boli prvými publikovanými článkami na tieto témy v slovenskej vojvodinskej tlači. Keďže existovali tendencie privlastňovania rusínskeho národa ako slovenského, či ukrajinského, tak isto sa vo vedeckých prácach objavovali otázky príslušnosti rusínskeho jazyka k určitým jazykovým skupinám. V súčasnosti rusínsky jazyk má viacej kodifikácii: najstaršiu má rusínsky jazyk v Srbsku a Chorvátsku a v novšej dobe svoje kodifikácie alebo normy dostávajú aj rusínske jazyky na Slovensku, v Poľsku, v Maďarsku a v Ukrajine.

V publikáciách vojvodinských Slovákov v medzivojnovom období nebolo veľa príspevkov o jazyku Rusínov. Aj napriek niektorým nepresnostiam, predsa mali prínos v zmysle kontinuity záujmu vojvodinských Slovákov o všetky aspekty národno-kultúrneho života Rusínov vo Vojvodine. Tento záujem sa vystupňoval zvlášť po Druhej svetovej vojne, keď prišlo k intenzívnemu vzájomnému prekladaniu a uverejňovaniu literatúry pre deti a pre dospelých tak v slovenských, ako aj v rusínskych publikáciách.

Daniela Marčok

CONTRIBUTIONS ON THE LANGUAGE OF RUTHENIANS IN THE SLOVAK PRESS IN THE INTERWAR PERIOD

Summary

In the absence of their own press until the World War One, the Ruthenians subscribed to the publications of the Slovaks in Vojvodina. Shortly after the war ended, they were subscribing to the newspaper *Národná jednota*, and later also to *Národný kalendár*. These publications, among the rest, provided information on Ruthenian cultural events and mutual Slovak-Ruthenian's relations. The first cultural contacts between Slovaks and Ruthenians in Vojvodina were probably due much to their linguistic and national closeness.

The first attempts of some Czechoslovak authors, to clarify the question of the linguistic affiliation of Yugoslav Ruthenians, which were the first published articles on this subject in the Slovak Vojvodinian press, also appeared. As there were tendencies of appropriation of the Ruthenian nation as a Slovak or Ukrainian nation, the scientific work also raised questions about the Ruthenian language belonging to certain language groups. At present, the Ruthenian language has more codifications: the oldest has Ruthenian language in Serbia and Croatia, and more recently, Ruthenian languages in Slovakia, Poland, Hungary and Ukraine also receive their codifications or standards.

There were not many articles on the language of the Ruthenians in publications of the Vojvodina Slovaks in the interwar period. Regardless of some inaccuracies, they still contributed to maintaining the continuity of interest of Vojvodina Slovaks in all aspects of the Ruthenian national-cultural life in Vojvodina. This interest escalated especially after the Second World War, when there came to an intensive mutual translation and publication of children's and adult literature in both Slovak and Ruthenian publications.

Key words: Ruthenians, Slovaks, language of Ruthenians in Vojvodina, interwar press of Vojvodina Slovaks.

ZDROJE

- Maliak, J.: Čo sa deje u našich dl'a jazyka najbližšich susedov. In: *Národný kalendár na priestupný rok 1924*. Petrovec: Kníhtlačiareň účastinárska spoločnosť. 1924. 43 – 62.
- Sirácky, J.: Vianočné obyčaje na Podkarpatskej Rusi. In: *Národná jednota*. Petrovec: Kníhtlačiareň účastinárska spoločnosť. 1937, 18, 6.
- Tichý, F.: Spisovný jazyk juhoslovanských Rusínov. In: *Náš život*. 1935. 133 – 137.
- Ruski kalendar 1922. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne društvo.*
- Ruski kalendar 1923. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne društvo.*

LITERATÚRA

- Besermyni, D. (1922). Perši naš ruski hr. kat. Širotinjec u Šidu. *Ruski kalendar 1922*. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne društvo, 47–50. (Cyrillic)
- Bindas, D. (1922). O bačvanjsko-srimskih ruskih narodnih dobrih običajoh, t. j. O nacionalnim jih životu. *Ruski kalendar 1922*. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne društvo, 15–21. (Cyrillic)
- Broch, O. (1897). *Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*, Khristiana.
- Broch, O. (1899). Waitere Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachengrenze im östlichen Ungarn, *Узрорусское наречие села Вбли. Петербур.*
- Franko, I. (1899). Apokryfy i lehendy z ukrainskykh rukopysiv. T. II. Apokryfy novozavitni. Lviv. (Cyrillic)
- Haraksim, E. *K sociálnym a kultútnym dejinám Ukraincov na Slovenskui do roku 1867*. Bratislava, 1961.
- Hnatiuk, V. (1984). *Uhroruski dukhovni virši*. Novy Sad. (Cyrillic)
- Hnatjuk, V. (1988). Ruski naseljenja u Bački. U: Hnatiuk, V. (1988). *Etnografski materiali z Uhorskej Rusi*, t. V, Novi Sad, 79–126. (Cyrillic)
- Hnatjuk, V. (1988). Slovaki či Rusini? U: Hnatiuk, V. *Etnografski materiali z Uhorskej Rusi*, t. V, Novi Sad, 127–201. (Cyrillic)
- Hnatjuk, V. (1988). Rusini Prjašovskej eparhiji i jih bešedi. U: : Hnatjuk, V. *Etnografski materiali z Uhorskej Rusi*, t. V, Novi Sad, 5–78. (Cyrillic)
- Jagić, V. (1910). Über den Dialekt der Klainrussen in Bačka und Banat Ungarns (nach H. Hnatjuk). *Archiv für Slavische Philologie*, band 31, Berlin, 554–559.

- Jančovic: V Iloku zasial semeno vzdelanosti a kultúry a v Petrovci bol pedagógom a matičiarom : k 70. výročiu úmrtia Jozefa Maliaka. In: *Národný kalendár 2015*. Báčsky Petrovec: SVC, 2015, 93 – 95.
- Kostel'nik, G. (12904). *Z mojoho valala*. Idilski venjec. Žovkva. (Cyrillic)
- Kostel'nik, G. (1922b). Jaka naša narodna nazva? *Ruski kalendar 1922*. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne družtvo, 59–60. (Cyrillic)
- Kostel'nik, G. (1923). *Hramatyka bachvanjsko-ruskei beshedy*. Rusky Kerestur. Rusky Kerestur: Ruske narodne prosvytne družtvo. (Cyrillic)
- Kostel'nik, H. (1922a). Dze spada naša bešeda? *Ruski kalendar 1922*. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne družtvo, 96–102. (Cyrillic)
- Magochii, P. (1994). *Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848–1948)*. Uzhhorod. (Cyrillic)
- Marčoková, D.: Slovensko–rusínske kultúrne styky v období medzi dvoma vojnami. In: *Ruthenian Studies*.
- Molnar, M. (1965). *Slovaký i ukrainski*. Priashiv. (Cyrillic)
- Pastrnek, F. Rusíni jazyka slovenského. Odpoved Panu Vlad. Hnatjukovi, Staty po slavianovedeniiu II, 60–78.
- Plišková, A. (2007). *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problem*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove.
- Ramač, J. (2007). *Rusnaci u Južej Uhorskej (1745–1918)*. Novi Sad.
- Ramač, J. (2016a). Priloh viučovanju kulturnih kontaktoh Rusnacoh i Slovacoh u Juhoslaviji medzi dvoma švetovima vojnami. U: Ramač, J. (2016). *Na križnej drahi*. Novi Sad: Ruske slovo, 184–205. (Cyrillic)
- Ramač, J. (2016b). Priloh istoriji školstva Rusnacoh u Juhoslavji u periodze medzi dvoma švetovima vojnami. U: Ramač, J. (2016). *Na križnej drahi*. Novi Sad: Ruske slovo: 87–108. (Cyrillic)
- Sobolovskiy, A. (1898). Ne russkye, a slovaký. *Этнографыческоe obozrenye*, № 4, Moskva. (Cyrillic)
- Verkhratskiy, I. (1889, 1901) *Znadoby do piznannia uhorsko-ruskykh hovoriv*. Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, t. XXVII–XXX, XL, XLIV, XLV, Lviv. (Cyrillic)
- Verkhratskiy, I. (1902). *Pro hovir halytskykh lemktiv*, Zbirnyk filolohichnoi sektsii Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, t. 5, Lviv. (Cyrillic)